

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Saladebar-extremisme: aanslagen in ideologisch vloeibare tijden

Buuren, J. van

Citation

Buuren, J. van. (2025). Saladebar-extremisme: aanslagen in ideologisch vloeibare tijden. *De Groene Amsterdammer*, (9), 17-19. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4259305>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4259305>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Aanslagen in ideologisch vloeibare tijden

Saladebar-extremisme

Steeds vaker rijst na schokkende geweldsincidenten de vraag of het om terrorisme gaat of om verward gedrag. Het inzicht dat veel daders niet in een ideologisch hokje passen, lijkt maar moeizaam te landen. Ook bij veiligheidsdiensten.

Jelle van Buuren

De aanslag op de kerstmarkt in het Duitse Maagdenburg afgelopen december leidde tot grote verwarring op weblog GeenStijl. Wat in eerste instantie een jihadistische aanslag leek – een auto bestuurd door een Saoedische vluchteling reed in op het publiek met als doel om zo veel mogelijk slachtoffers te maken – was bij nader inzien haast het tegenovergestelde.

De dader, Taleb Al A., sinds achttien jaar in Duitsland verblijvend, bleek een fanatieke anti-islamactivist te zijn die andere afvallige moslims hielp om landen uit het Midden-Oosten te ontvluchten. Hij steunde de extreem-rechtse partij AfD, beschuldigde Duitsland ervan islam-critici te vervolgen en vond dat oud-bondskanselier Angela Merkel de doodstraf verdiende omdat ze verantwoordelijk was voor een geheim project om Europa te islamiseren. Ook sprak hij zijn steun uit voor Elon Musk en de Amerikaanse complotdenker Alex Jones.

Voor het GeenStijl-publiek waren dit onverteerbare berichten. Een anti-islamactivist behoorde in hun optiek een aanslag te plegen op een 'haatmoskee', niet op een kerstmarkt vol 'christelijke Duitsers'. 'De logica ontbreekt gewoon, dus ik hecht hier geen geloof aan', luidde het commentaar. Het zou in werkelijkheid om een *false flag*-operatie gaan om vlak voor de verkiezingen het AfD in een kwaad daglicht te stellen.

Een andere populaire theorie stond in het teken van *taqqiyah*: het is voor moslims in tijden van oorlog of vervolging toegestaan om hun geloof verborgen te houden voor de buitenwereld en daar zelfs over te liegen. Taleb Al A. zou in werkelijkheid nog steeds een jihadist zijn en volgens sommigen zelfs een geheim agent van Saoedi-Arabië. Ook werd het opmerkelijk gevonden dat informatie over de dader zo snel naar buiten kwam. 'Oftewel: hier wordt iets verzwegen.' Uiteindelijk werd in de discussie een soort consensus bereikt: ook als de aanslagpleger geen moslim was, dan hing het er toch mee samen. 'Zelfs zogenaamde ex-moslims moeten we vrezen want een knettergekke aanslagpleger is nooit ver weg.'

De verwarring is te begrijpen, want de dader en de aanslag leken ook wel erg atypisch. Maar juist in het atypische tekent zich een patroon af.

De afgelopen jaren is een toename te zien van geweld dat een groot schokeffect op de samenleving heeft, maar dat zich niet makkelijk laat vatten in ooit bedachte ideologische en religieuze categorieën. Een van de gevolgen is dat de politieke en maatschappelijke betekenisgeving van dit geweld nog complexer verloopt dan toch al vaak het geval was. Daarnaast blijkt in veel van deze zaken dat signalen die wellicht preventief hadden kunnen worden opgepakt, niet goed geduid zijn omdat ze buiten bestaande categorieën vallen.

Dat gold ook bij de Maagdenburg-aanslag. In 2014 was Taleb Al A. al een keer veroordeeld omdat hij dreigde met een terroristische aanslag in Mecklenburg-Vorpommern tegen medewerkers van de landelijke artsenorganisatie. In Sachsen-Anhalt kwam hij in het vizier van de autoriteiten omdat hij in december 2023 online schreef dat er 'iets groots zou gaan plaatsvinden in Duitsland'. Ook bij andere incidenten deden de autoriteiten onderzoek en doorzochten ze zijn woning, maar telkens concludeerden ze dat er geen aanwijzingen waren voor extremistisch gedachtegoed of een (islamistisch-)terroristische achtergrond. Op vragen van *Der Spiegel* hoe dit kon, antwoordde de minister van Binnenlandse Zaken van de deelstaat Sachsen-Anhalt, Tamara Zieschang, dat de dader 'in geen enkele categorie leek te passen'. Daarom was het voor haar nog geen uitgemaakte zaak of het hier om een dader ging met een terroristisch motief of om een dader met een gewelddadige psychische stoornis.

Een vergelijkbaar complexe casus was vorig jaar eind juli te zien in het Britse Southport. De zeventienjarige Axel R. bracht met een mes drie jonge meisjes om en verwondde acht andere kinderen en twee volwassenen bij een dansles. Op

Ging het om een dader met terroristisch motief of met een gewelddadige psychische stoornis?

sociale media werd het gerucht verspreid dat het om een terroristische aanslag door een illegale islamitische bootvluchteling ging. Het leidde tot wekenlange, grootschalige rellen in het Verenigd Koninkrijk. Materiaal gevonden bij de huiszoeking leek de terroristische verdenking te staven: het vergif ricine en een handleiding van al-Qaeda.

Axel R. bleek echter in Wales geboren te zijn en vanaf jonge leeftijd een obsessie te hebben met geweld, *school shootings*, oorlog en haat-misdrijven. Hij was dan ook al jarenlang bekend bij de autoriteiten en zijn zaak werd meermalen verwezen naar het anti-extremismeprogramma Prevent. Toch werd er geen reden gevonden voor intensieve en langdurige monitoring, omdat hij weliswaar een geweldsfascinatie had, maar geen duidelijke ideologische of religieuze motieven. Ook Axel R. bleek moeilijk te categoriseren. De Britse minister van Veiligheid Dan Jarvis heeft inmiddels erkend dat er fouten zijn gemaakt bij de analyse. De combinatie van jonge leeftijd, stoornis in het autismespectrum en fascinatie voor extreem geweld had alle alarmbellen moeten doen afgaan. Maar de aandacht ging vooral naar de vraag of er sprake was van ideologisch gedachtegoed.

In Nederland kennen we vergelijkbare eclectische voorbeelden. Neem Fouad L., de verdachte die afgelopen weken terechtstond voor de schietpartij in Rotterdam. Fouad vermoordde zijn buurvrouw en haar dochter en schoot daarna een arts dood in het Erasmus Medisch Centrum. Op het platform 4chan ventileerde Fouad L. antisemitisme, racisme en virulente haat tegen vrouwen. Hij was er trots op aanhanger te zijn van Forum voor Democratie en keerde zich tegen de covid-vaccinaties. Zijn buurvrouw noemde hij een *'coalburner'*, een racistische term voor witte vrouwen die een relatie hebben met een zwarte man. Hij stelde de zelfdiagnose van asperger en baseerde daar een superioriteitsgevoel op.

Ook na deze moorden brandde direct de diendingenstrijd los. Voor sommigen was de voor naam van de verdachte voldoende om te concluderen dat het om een jihadistische aanslag ging. Toen zijn lidmaatschap van FvD bekend werd, zagen anderen hierin het bewijs van een extreem-rechtse aanslag. Inmiddels is echter duidelijk dat persoonlijke wraak het belangrijkste motief was voor de dader en de taal van radicalisering of extremisme niet goed lijkt te passen op deze gewelddaad. Fouad verweet zijn buurvrouw melding te hebben gemaakt van dieren-mishandeling, waarop het Openbaar Ministerie het ziekenhuis inlichtte om te voorkomen dat hij zijn artsdiploma kreeg. Door deskundigen van het Pieter Baan Centrum is Fouad L. gediagnosticeerd als gedeeltelijk ontoerekeningsvatbaar. Ook in deze zaak bleek een groot aantal instanties al jarenlang op de hoogte te zijn van problemen die Fouad in de buurt veroorzaakte en de zorgen die bestonden over zijn gedrag en geestelijke gezondheid. >

REX / Shutterstock / ANP

De dader van de aanval in het Britse Southport, vastgelegd op de dag van de aanslag door een beveiligingscamera, juli 2024; rechts: zijn slaapkamer. De ooit bescheiden schooljongen die naar een toneelclub ging, trok zich terug in zijn eigen wereld en zocht online naar steeds gewelddadigere beelden. De foto is vrijgegeven door de politie van Merseyside op 23 januari

Ook Chris T., de man die in september 2023 van plan was Tim Hofman te vermoorden, vertoonde op de sociale media een caleidoscopisch beeld aan grieven en motieven. Vlak voor zijn poging tot moord verstuurde hij een zelfgeschreven manifest naar honderden mensen waarin hij links afschilderde als een groot gevaar voor de samenleving. De presentator van BNNVara was daar in zijn ogen de verpersoonlijking van. Met de aanslag wilde hij links dan ook angst aanjagen. Op basis hiervan werd hij veroordeeld voor poging tot moord met een terroristisch oogmerk.

Maar de dader uitte ook zijn persoonlijke haat tegen een hulpverlener die er volgens hem verantwoordelijk voor was dat hij zijn kinderen minder vaak kon zien na een vechtscheiding. Ook daarom had hij haat tegen Hofman ontwikkeld: die zou zijn ex-vrouw hebben besmet met allerlei feministische en woke-ideeën. Chris T. was zelf bekeerd tot de islam, adoreerde Andrew Tate en maakte zich sterk voor het lot van de Oeigoeren in China. De rechtbank legde naast een gevangenisstraf ook tbs op, omdat Chris T. verminderd toerekeningsvatbaar werd geacht vanwege een persoonlijkheidsstoornis met borderline, en narcistische en dwangmatige kenmerken.

In de wetenschap wordt sinds een paar jaar aandacht gevraagd voor ideologische vloeibaarheid. Concepten die ooit geconstrueerd waren om de werkelijkheid te ordenen en te categoriseren, zijn

niet langer zonder meer van toepassing. De ideologische vloeibaarheid uit zich in de vermenigving van meerdere, soms tegenstrijdige ideologische fragmenten, of soms in het inruilen van een extremistische ideologie voor een andere, of het functioneel omhelzen van ideologieën omdat het persoonlijke grieven adresseert en geweld legitimeert. Daarnaast vindt er regelmatig ook vermenging met psychosociale of psychopathologische problematiek plaats. Het atypische is daarmee typisch geworden en heeft tot een hele reeks pakkende namen geleid: hybride ideologieën, ideologie à la carte, *choose-your-own-adventure*-extremisme, ideologisch nihilisme en saladebar-extremisme – omdat er van alles wordt opgeschept.

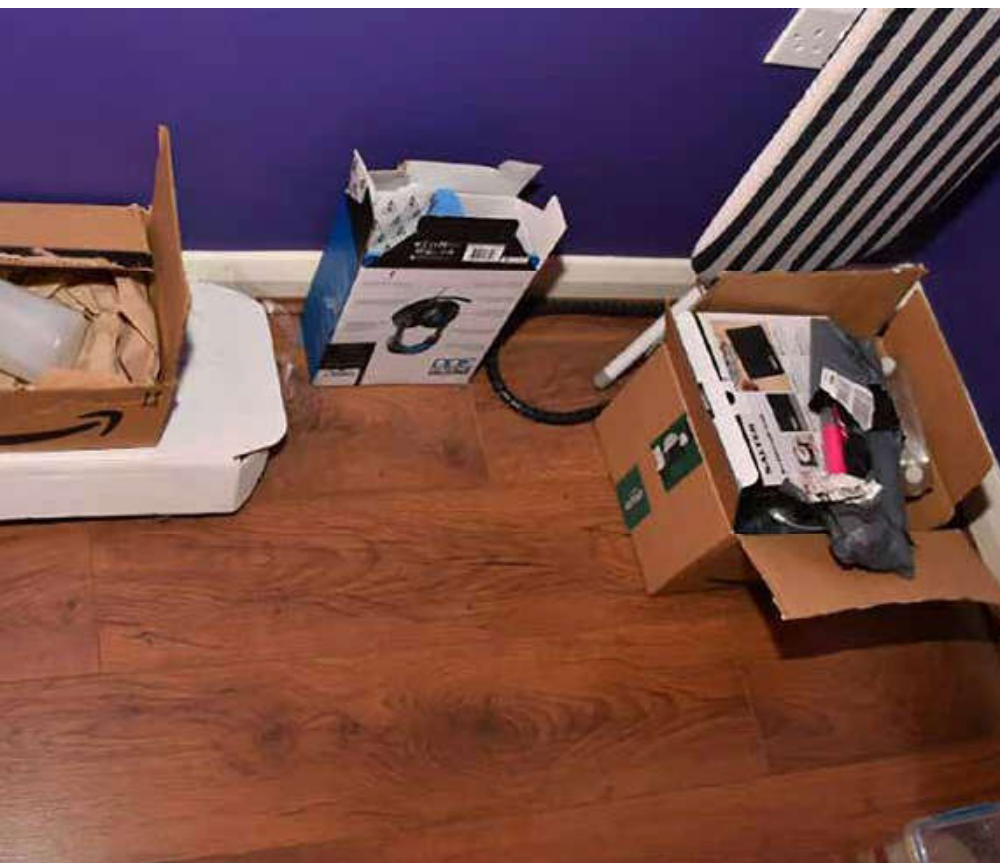
De opkomst van saladebar-extremisme wordt op diverse manieren verklaard. Strak georganiseerde, hiërarchische, extremistische en terroristische groeperingen of netwerken bestaan nauwelijks meer. Daarmee is er minder sprake van eenduidige ideologische of religieuze scholing en

Mensen plaatsen in hun vijandsbeeld graag iemand in het hokje dat past bij hun wereldbeeld

een leiding die toeziet op de ideologische zuiverheid en duidelijke richtlijnen geeft. Daarvoor in de plaats zijn digitale milieus gekomen. Het meeste geweld komt momenteel van eenlingen die de vrijheid en mogelijkheden hebben om een eigen wereldbeeld te vormen uit deze digitale milieus.

Net zoals in de reclame en in de politieke marketing boodschappen steeds verder worden gepersonaliseerd, zo ontstaat ook personalisering en individualisering van extremistisch gedachtegoed. Met een paar klikken wordt een universum van (extreme) ideeën ontsloten waarin eindeloos gezocht kan worden om een idiosyncratisch, passend verhaal te componeren dat voldoet aan de behoefte om onderdeel te zijn van iets groters, legitimatie voor geweld biedt of aan maatschappelijke en persoonlijke grieven tegemoetkomt. Naast ideeën zijn in dit universum ook handleidingen voor aanslagen te vinden, doelwitten, modes operandi en beelden van spectaculaire aanslagen die de maatschappij schokten – het zijn de culturele en operationele scripts waarmee een eigen gewelddadig verhaal kan worden geschreven. Met de dader in een heldenrol.

De vermenging van tegenstrijdige ideologieën creëert soms een nieuwe gemeenschappelijke noemer en gemeenschappelijke vijand die de tegenstellingen overstijgt. In de Verenigde Staten zijn er talloze voorbeelden van de versmelting van extreem-rechts en jihadistisch gedachtegoed. De gemeenschappelijke noemer is

MERSEY-SIDE POLITIE / AFP / ANP

antisemitisme. Ook is er een vermenging te zien van jihadisme, extreem-rechts gedachtegoed en de vrouwenhaat die in Incel-milieus circuleert. In deze milieus werd bijvoorbeeld de overwinning van de Taliban in Afghanistan toegejuicht. Niet alleen omdat daarmee de gehate, onverslaanbaar geachte Amerikaanse regering een gevoelige klap kreeg uitgedeeld, maar vooral omdat de Taliban tenminste wél de traditionele rollenpatronen beschermen. Op sociale media zijn inmiddels digitale hoekjes te vinden voor 'salafistische nationaalsocialisten' of 'moslim vikings'.

In de wetenschap wordt daarom geopperd om meer te kijken naar gemeenschappelijke elementen. In plaats van te denken in afgeronde en afgebakende ideologische of religieuze categorieën, zou gekeken moeten worden naar de gemeenschappelijke elementen van veel hedendaags geweld door eenlingen: antisemitisme, anomie, misogynie, apocalyptische ondergangsfantasieën, anti-institutionele sentimenten en een nihilistische geweldsfascinatie, al dan niet vermengd met persoonlijke grieven of wraakmotieven. De aanwezigheid van deze elementen zou een rode vlag moeten zijn, niet de vraag of een casus past in een netjes afgebakend hokje.

De opkomst en duiding van saladebar-extremisme is niet slechts een conceptuele kwestie voor de wetenschap. Veiligheidsorganisaties die

verantwoordelijk zijn voor het voorkomen en bestrijden van extremisme en terrorisme zijn inhoudelijk en praktisch georganiseerd rond de identificatie van eenduidige ideologische en religieuze categorieën én vanuit het idee dat gedachtegoed een bepalende rol speelt in extremisme en terrorisme.

Het vervagen van de bestaande ideologische categorieën betekent dat signalen van potentieel geweld gemist kunnen worden omdat het niet past in een categorie. Daar komt een nog fundamentele vraag bij: als gedachtegoed kennelijk zo makkelijk kan worden ingewisseld, of door elkaar heen geklutst of verrijkt met allerlei idiosyncratische factoren, hoe belangrijk is ideologie dan eigenlijk nog als onderscheidend element?

Extra complicerend zijn de gewelddadige incidenten waarbij ook, of vooral, ggz-problematiek een rol speelt. Omdat er inmiddels wetenschappelijke consensus bestaat dat psychische problemen een rationele politieke of religieuze motivatie niet in de weg hoeven te staan (en omgekeerd evenmin), wordt zeker in de preventieve aanpak volop ingezet op ketensamenwerking tussen veiligheid,

Jelle van Buuren

is universitair hoofddocent aan de Universiteit Leiden en doet onder meer onderzoek naar terrorisme en complottheorieën.

zorg en welzijn. In de praktijk blijkt dat vaak weerbarstig, zowel binnen de verschillende organisaties als onderling, zoals zichtbaar werd bij recente gewelddaden in Nederland.

De 29-jarige verdachte van het doodsteken van een elfjarig meisje in Nieuwegein was bijvoorbeeld een bekende van politie en zorginstaties vanwege eerdere veroordelingen. Hij was ook bekend bij het Zorg- en Veiligheidshuis, waarin politie, justitie, zorg en gemeenten samenwerken bij de aanpak van ingewikkelde gevallen. Er ligt inmiddels een torenhoge stapel onderzoeksrapporten waarin wordt geconstateerd dat in vergelijkbare zaken signalen werden gemist of niet goed geïnterpreteerd, de samenwerking en informatie-uitwisseling moeizaam verliepen, capaciteitsproblemen en bezuinigingen goede zorg in de weg stonden of dat anderszins het systeem niet goed functioneerde.

Het was al een klus om binnen de digitale hoeveelheid gewelddadige en dreigende taal onderscheid te maken tussen roepoeters, trollen en serieuze dreigingen. Nu de ideologische herkenbaarheid sterk afneemt, persoonlijke grieven of psychosociale problemen zich ermee mengen en het zorg- en veiligheidssysteem rammelt, wordt het nog ingewikkelder om te detecteren, signaleren en duiden.

Na vrijwel elk ingrijpend geweldsincident ontstond de afgelopen jaren strijd om de binaire vraag of het hier om terrorisme ging of om verward gedrag. Die strijd was hoogst politiek en vooral verwijtend: zodra de term 'verward' viel, luidde de kritiek dat door de elite en media bewust verzwegen zou worden dat het eigenlijk om jihadistisch terrorisme ging. Hetzelfde verwijt viel in omgekeerde vorm te horen als het geweld afkomstig was van een dader waar mogelijk ook rechts-extremistische sympathieën een rol speelden. Mensen willen doorgaans, politiek of psychologisch gezien, in hun vijandsbeeld graag iemand in het hokje plaatsen dat past bij hun wereldbeeld.

Nu er in Nederland en omliggende landen een reeks geweldsincidenten plaatsvindt waarin een ideologisch of religieus motief niet of nauwelijks meer te bespeuren is of waarin vooral de saladebar zich manifesteert, vindt er politisering plaats van de verwarde toestand als zodanig en vertroebelt de discussie verder.

In de optiek van rechtse commentatoren is het 'werkelijke' probleem niet langer bovenal een door de elite en massamedia verzwegen jihadistische motivatie, het werkelijke probleem is nu de buitenlandse achtergrond van 'verwarde' daders. Lees: migranten = gevaarlijk of gek = gevolg van open grenzen = grenzen dicht en het starten van remigratie. Die suggestie heeft de charme van de eenvoud en past naadloos in de steeds manifeste wordende oproep tot remigratie als oplossing van allerlei problemen. Wie grensbeleid niet als moeder aller oplossingen ziet, heeft een ingewikkelder verhaal te vertellen. Een verhaal dat niet in een eenvoudig hokje past. ■